

cultuurgeschiedenis', wo die Wandlungen von Huizingas Kulturbegriff diskutiert werden. Seine tiefe Ernüchterung in bezug auf die europäischen Auswirkungsmöglichkeiten der niederländischen Kultur kommt in der Studie 'Nederland's beschaving' zur Sprache. Den Schluss bildet eine eingehende Schilderung des problematischen Verhältnisses zwischen Huizinga und Menno ter Braak.

Dass die acht Aufsätze trotz ihrer verschiedenartigen Themen inhaltlich eng zusammenhängen, überrascht den Leser natürlich nicht. Das verbindende Gesamtthema könnte mit dem Begriff 'Desillusionierung' charakterisiert werden. Damit wird ein Aspekt der Persönlichkeit Huizingas angesprochen, den W. E. Krul für bisher noch zu wenig erforscht hält und an dem seiner Meinung nach die künftige biographische Forschung wird einsetzen müssen. Thesenartig zusammengefasst erscheint diese Einsicht in folgenden Sätzen des Vorworts: 'Geschiedbeschouwing werd voor hem [i. e. Huizinga] een vorm van contemplatie, een middel om aan het veranderlijke en onbestendige van de dingen te ontkomen. Zo werd hij van een in zijn tijd modern denkend historicus tot een historicus op zoek naar een remedie tegen de tijd'. Wohl nicht zufällig wird man hier einmal mehr an Jacob Burckhardt erinnert.

H. R. Guggisberg

J. Wekking, *Untersuchungen zur Rezeption der nationalsozialistischen Weltanschauung in den konfessionellen Periodika der Niederlande 1933-1940. Ein Beitrag zur komparatistischen Imagologie* (Amsterdamer Publikationen zur Sprache und Literatur, Bd 85, Diss. Aken; Atlanta-Amsterdam: Rodopi, 1990, 507 blz., f150,-, \$75,-, ISBN 90 5183 139 0).

Deze studie behandelt een onderwerp op het terrein van de historische politieke cultuur. De schrijver promoveerde erop in Aken in de Algemene en vergelijkende literatuurwetenschap (*Komparistik*). In de inleiding is sprake van een 'Aken's programma' dat, geïnspireerd door de Franse comparatistische school, ook niet-literaire teksten in het onderzoek betreft. Of en zo ja, op welke manier deze studie in het 'Aken'se programma' is ingepast en wat dit programma concreet inhoudt, wordt niet duidelijk gemaakt. De schrijver vermeldt slechts dat de Franse *Komparistik* en daarmee het bovengenoemde programma de verschijningsvormen van *images*, de totstandkoming en de invloed ervan centraal stelt. Het in dit verband gebruikte begrip 'comparatistische imagologie' suggereert een benadering die ook voor de historicus interessant zou kunnen zijn.

Bij het formuleren van het concrete doel van de studie doemt echter een probleem op waarop het boek geen antwoord geeft. Behalve de reacties in de confessionele kranten en tijdschriften op de nationaal-socialistische *Weltanschauung* heeft de auteur de opvattingen over Duitsland, het 'Duitse wezen' en de 'Duitse geest' willen onderzoeken. Uit het concluderende hoofdstuk blijkt zelfs dat dit laatste het eigenlijke thema is, althans gezien vanuit het vergelijkende perspectief. Vooral in dit verband worden namelijk begrippen als 'imagologische' respectievelijk 'imagotypische structuren' gebruikt. Zo distilleert de schrijver uit de reacties op het nationaal-socialisme 5 hoofdelementen (categorieën) van het beeld dat de Nederlandse confessionelen hadden van Duitsland en de Duitsers in het algemeen. Men vraagt zich daarbij echter af of het thema 'nationaal-socialistische Weltanschauung' wel geschikt is om zo'n veel algemener beeld te construeren. Het negatieve zal immers sterk overheersen. Interessant kan dat beeld pas worden in vergelijking met soortgelijke structurele beelden voor andere perioden van

de Duitse geschiedenis (bijvoorbeeld de Republiek van Weimar) of van de opvattingen in andere landen ten aanzien van het nationaal-socialisme. Voorziet het Akense programma daarin? De schrijver vermeldt het niet. Zo lijkt het wel of de studie pas later in een bredere vergelijkende context is ingepast zonder dat die aansluiting goed is overdacht.

Het hierboven vermelde is te vinden in de inleiding en op enkele bladzijden van het concluderende hoofdstuk. Het onderzoek zelf beslaat de overige 434 pagina's. De teleurstelling van de geïnteresseerde lezer is hier wel het grootst. De weergave van het gevonden materiaal bestaat slechts uit een lange rij uittreksels van de voor het onderwerp relevante artikelen uit de confessionele pers. Er is wel een ordening in het geheel aangebracht. Er is een onderscheid aangebracht tussen politiek-ideologische en literaire artikelen, terwijl binnen elke categorie protestantse en katholieke reacties apart aan de orde komen. In het politiek-ideologische hoofdstuk worden verder per religieuze stroming artikelen over de nationaal-socialistische *Weltanschauung* in het algemeen en over racisme en antisemitisme in het bijzonder onderscheiden.

Men zou het geheel een uitgave van bewerkte bronnen in een comparatistisch imagologisch kader kunnen noemen. Het begrip 'omgevallen kaartenbak' geeft de inhoud van het boek echter beter weer. De ruim vierhonderd pagina's uittreksels bevatten geen enkele reflectie op de weergegeven artikelen. De weergave bevat slechts de lijnen van elk betoog en geen samenvatting van de essentie ervan. Waar in een artikel een relevant werk uit de periode besproken wordt—Rosenbergs *Der Mythos des 20. Jahrhunderts* en Rauschnings *Die Revolution des Nihilismus* zijn vaak aan de orde—wordt ook die bespreking weergegeven. De onderzochte kranten en tijdschriften van confessionele huize—de auteur is hier vrij volledig geweest—worden op een enkele uitzondering na niet getypeerd. Zo vindt men bij de protestantse pers het religieus-socialistische *Tijd en taak* van ds. W. Banning naast *De Reformatie* van prof. K. Schilder zonder dat men iets meer over deze tijdschriften te weten komt. Ook over de auteurs worden zelden bijzonderheden vermeld.

In deze dissertatie wordt dus slechts het bewerkte, maar nog vrij ruwe materiaal voor een historische studie aangeboden. De uittreksels zijn meestal duidelijk, de weergegeven betogen goed te volgen. Een inhoudelijke analyse ontbreekt echter grotendeels. Alleen in het laatste hoofdstuk wordt de lectuur uit krant en tijdschrift in een aantal hoofdpunten samengevat. De schrijver constateert daar zowel bij protestanten als bij katholieken vanuit het christelijke geloof een principiële afwijzing van het nationaal-socialisme. Rosenbergs nieuwe heidendom fungeerde daarbij vaak als aanknopingspunt. In de praktijk stuitte een aantal kenmerken van het nationaal-socialisme echter op minder weerstand: de nadruk op het nationale, het streven naar orde en discipline, de bolwerk-functie tegenover het communisme. Ook de principiële afwijzing van racisme en antisemitisme werd vaak vergezeld van allerlei kritiek op 'de' joden.

Tenslotte wordt het 'imagologische resultaat' van het onderzoek in de bovengenoemde vijf hoofdtrekken van het beeld dat Nederlandse protestanten en katholieken van het 'Duitse wezen' hadden, samengevat: romantisch, militaristisch, van superioriteitsgevoelens vervuld, tot gehoorzaamheid en onderworpenheid geneigd, gedisciplineerd, *tiichtig* en ordelievend. Dit zeer algemene beeld, dat weinig afwijkt van wat ook in andere Westeuropese landen ten aanzien van Duitsers gold, is volgens de schrijver sterk verwant met een veel ouder Duitslandbeeld, dat in essentie teruggaat op Mme de Staël en Heine. Daarmee is tegelijk het belangrijkste bezwaar tegen dit boek samengevat: de resultaten worden zo globaal uitgewerkt dat er slechts gemeenplaatsen overblijven, die zich dan ook nauwelijks voor vergelijking lenen.

J. T. Minderaa

J. L. G. van Oudheusden, *Brabantia Nostra. Een gewestelijke beweging voor fierheid en 'schoner' leven 1935-1951* (Dissertatie Nijmegen 1990, Bijdragen tot de geschiedenis van het zuiden van Nederland LXXXIV; Tilburg: Stichting zuidelijk historisch contact, 1990, xxxv + 397 blz., ISBN 90 70641 34 8).

In de geschiedschrijving van Nederland wordt *Brabantia Nostra* over het algemeen slechts in relatie met de Nederlandse Unie te berde gebracht. De dissertatie van J. L. G. van Oudheusden toont aan dat de verdere 'onzichtbaarheid' van *Brabantia Nostra* op nationaal niveau niet ongerechtvaardigd is. De auteur lijdt in geen enkel opzicht aan overschatting van zijn onderwerp. Integendeel bijna: hij legt herhaaldelijk juist sterk de nadruk op de beperkte betekenis ervan. In cijfers: het blad had nooit meer dan 1200 tot 1500 abonnees, de 'beweging' telde ten hoogste 3000 leden. Weliswaar vermoedt de auteur een breder draagvlak en een vruchtbaarder voedingsbodem dan deze getallen aangeven, maar *Brabantia Nostra* had bijvoorbeeld lang niet de betekenis van de Friese beweging, laat staan van de Vlaamse.

Van Oudheusden laat overigens ook zien, dat de koppeling van *Brabantia Nostra* aan de Nederlandse unie een verkeerd idee ervan in de hand werkt. Het beeld wordt dan wel erg bepaald door het optreden van enkele, weliswaar vooraanstaande maar toch ook niet in alle opzichten representatieve, leden als J. de Brouwer, G. Ruygers en J. Willems en door de gebeurtenissen van 1940 en 1941. Wellicht heeft dit in de hand gewerkt dat *Brabantia Nostra* soms 'fascistisch' of 'semi-fascistisch' is genoemd. De auteur toont overtuigend aan dat daarvoor geen goede gronden bestaan: 'Brabantia Nostra was veel te braaf en te conservatief' daarvoor (363).

Wat was *Brabantia Nostra* dan wel? Deze regionale beweging (een blad opgericht in 1935 en een organisatie die vorm kreeg vanaf 1937) is volgens de auteur ontstaan tegen de achtergrond van economische en culturele groei van Noord-Brabant (emancipatie) enerzijds, en een zekere angst voor de aantasting van een eigen 'Brabants' karakter, dat zich zeer nauw in verband liet brengen met een vroom verzuilend katholicisme anderzijds. Vooral een generatie afgestudeerden van katholieke onderwijsinstellingen (P. C. de Brouwer en H. Moller stonden in feite aan de wieg van de beweging) bleek gevoelig daarvoor. Ideologisch ging het voornamelijk om een vrome katholieke levensleer, die streefde naar een harmonische samenleving, doortrokken van traditionele religieuze waarden, zoals dat in het oude Brabant het geval zou zijn geweest en zoals die ten dele juist bij de meest eenvoudige Brabanders op het platteland nog te vinden zou zijn. Als zo vaak bij bewegingen met emancipatorische karaktertrekken had het scala aan activiteiten iets paradoxaals. Enerzijds ging het om pogingen Brabant te zuiveren en te beschermen tegen de dreigingen van de alom zich voltrekkende modernisering. Anderzijds droeg men, bewust of onbewust, bij aan een zekere 'opstoting' van Brabant en de Brabanders in de vaart van deze modernisering van de Nederlandse samenleving.

Van Oudheusden zet in zijn zorgvuldig gedocumenteerde boek helder uiteen hoe dat alles precies in zijn werk ging. Hij lijkt zijn bronnen uitputtend te hebben behandeld. Iets minder duidelijk wordt wat hij nu eigenlijk zelf vindt van die 'Brabantse mentaliteit'. Als hij daarover schrijft betreft het uiteraard meestal de visies van *Brabantia Nostra* daarop, maar op diverse plaatsen in het boek krijgt men de indruk dat de auteur zelf ook van mening is dat er typisch Brabantse eigenschappen en karaktertrekken zijn. Maar welke dat precies zijn blijft wat onduidelijk. In de slotbeschouwing schrijft hij ondermeer: 'deze regio, Brabant, kreeg de regionale beweging die zij verdiende. Kleurrijk, feestelijk, katholiek, maar tegelijk gemakzuchtig en geneigd in te binden wanneer weerstanden opdoemden' (377). Een heldere conclusie die uit het boek als vanzelf voortkomt zou ik dat echter niet willen noemen.